

© Yrkeslitteratur as, Oslo 2008

ISBN 978-82-584-0564-8

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller i strid med avtaler om kopiering som er gjort med KOPINOR, Interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Forbudet gjelder både hele verket og deler av det, medregnet lagring i elektroniske medier, visning på bildeskjerm og innspilling på bånd.

Yrkeslitteratur as

Postboks 5178 Majorstuen 0302 Oslo

Tlf. 23 27 59 00, faks 22 43 02 39

www.yrkeslitteratur.no

Fotografier: JUPITERIMAGES sidene 19, 24, 26, 34, 35, 36, 39, 42, 43, 45, 47, 49, 58, 83, 111, 117, 122, 139, 142, 166, 186, 202, 222, 226, 258, 268, 283, 316, 325, 338, 357, 371, 374, 390, Ole Moksnes side 143

Illustrasjoner: Kaj Clausen side 57, Rigmor Haugsand sidene 16, 60, 85, 86, 340, JUPITERIMAGES sidene 20, 30, 32, 33, 40, 48, 59, 62, 82, 89, 91, 92, 98, 103, 107, 110, 112, 114, 116, 135, 140, 149, 151, 156, 162, 170, 178, 192, 193, 197, 202, 217, 221, 224, 225, 228, 232, 241, 257, 270, 271, 277, 285, 307, 313, 318, 322, 329, 334, 338, 339, 341, 350, 358, 360, 377, 393, 399, Astrid S. Larsen side 320, Kjell E. Midthun side 21, Snøgg AS sidene 234, 236

Omslag: Pål Haugs

Grafisk utforming: Ole Moksnes AS/Pål Haugs

Produksjon: Ole Moksnes AS

Forord

Denne boka dekker alle fagene og alle kompetansemålene i programområdet vg2 salg, service og sikkerhet. Salg, service og sikkerhet danner grunnlaget for et lærlingløp og fagbrev i salgsfaget, kontor- og administrasjonsfaget og i sikkerhetsfaget.

Læreverket består av to deler – en teoridel og en oppgavedel med tverrfaglige og praktiske oppdrag som elevene arbeider med gjennom skoleåret.

Noe av stoffet er det samme som i vg1-boka. Dette skyldes bl.a. at læreplanen for vg2 ikke var kjent da den første boka ble skrevet. Stoffet må være med av hensyn til elever som har brukt andre læremidler på vg1. Deler av sikkerhetskapitlene er tatt fra vg1-boka og er skrevet av Jon Norheim.

Boka og opplæringsmetoden er brukt og testet ved en skole 2007/08. Takk til elevene og lærerne som har vært med i forsøket. Dere har vært til verdifull hjelp.

Vi takker Bjørn Bakkene i Securitas for bidrag til og gjennomgang av sikkerhetsdelen, Anja Maria Lyche Brænd for gransking av kapitlet om førstehjelp. Jorid Røddesnes har vært faglig/pedagogisk konsulent.

På www.yrkeslitteratur.no finner du utdypende forklaringer, dokumenter og prosesser til flere av temaene i læreboka. Her finner du også «praksislæring» med forslag til hvordan opplæringen kan organiseres.

Kristiansund i mai 2008
Steinar Madsen

Innhold

Forord	3
Læreverkets oppbygning	9
Kompetansemål i salg, service og sikkerhet	12
Arbeidsområde 1 Markedsføring	15
Kapittel 1 Forbruker- og markedsforståelse	17
Praksisoppgave 1	18
Forbruker- og markedsforståelse - litt teori	18
Hovedmarkedene	19
Forbrukermarkedet	19
Bedriftsmarkedet	26
Institusjonsmarkedet	31
Segmentering	32
Kapittel 2 Produktforståelse og produktutvikling	36
Praksisoppgave 2	37
Produktforståelse og produktutvikling - litt teori	38
Særtrekk ved tjenester i forhold til konkrete varer	38
Varer - de konkrete, materielle produktene	41
Utvikling av produkter og tjenester	42
Produktutvikling	47
Kapittel 3 Markedsplan	60
Praksisoppgave 3	60
Markedsplan - litt teori	61
Situasjonsanalyse - fase 1 i markedsplanen	61
SOFT-analyse	67
Fastsettelse av markeds mål - fase 2 i markedsplanen	69
Markedsstrategi - fase 3 i markedsplanen	70
Beskrivelse av segmenter	71
Konkurransmidler i forskjellige segmenter	73
Produktstrategi	73
Prisstrategi	75
Distribusjonsstrategi (place)	76
Påvirkningsstrategi	79
Handlingsprogram (handlingsplan) - fase 4 i markedsplanen	80
Gjennomføring - fase 5 i markedsplanen	81
Kontroll - fase 6 i markedsplanen	82

Kapittel 4 Ekstern, intern og interaktiv markedsføring	83
Praksisoppgave 4	83
Ekstern, intern og interaktiv markedsføring – litt teori	84
Ekstern markedsføring	86
Interaktiv markedsføring	91
Intern markedsføring	96
Kapittel 5 Samarbeidsformer i service- og varehandelsbedrifter	99
Praksisoppgave 5	99
Samarbeidsformer i service- og varehandelsbedrifter – litt teori	100
Arbeidsområde 2 Salgsarbeid	103
Kapittel 6 Profil og profilering	105
Kapittel 7 Salgs- og handelsformer	108
Praksisoppgave 6	108
Salgs- og handelsformer – litt teori	109
Former for handel	112
Kapittel 8 Salgssamtale og forhandling	119
Praksisoppgave 7	119
Salgssamtale og forhandling – litt teori	120
Salgssamtalen	121
Forhandlinger	128
Kunnskap for å lykkes i en salgssituasjon	135
Etske retningslinjer	139
Kapittel 9 Det fysiske ytre og indre salgsmiljøet	140
Praksisoppgave 8	141
Det fysiske ytre og indre salgsmiljøet - litt teori	141
Det fysiske ytre miljøet	141
Det fysiske indre salgsmiljøet	142
Utforming av plakater	143
Vindusutstilling	144
Vareutstilling i et butikklokale	147
Arbeidsområde 3 Sikkerhet	151
Kapittel 10 Trusselbildet og anskaffelse av produkter og tjenester som reduserer risiko	154
Praksisoppgave 9	154
Trusselbildet og anskaffelse av produkter og tjenester som reduserer risiko – litt teori	155
Faktorer som påvirker trusselbildet	155
Metoder for å beskrive trusselbildet	159
Kapittel 11 HMS og internkontroll	168
Praksisoppgave 10	168
HMS og internkontroll – litt teori	169

Arbeidsmiljø	169
Internkontroll	171
Kapittel 12 Brannvern	178
Praksisoppgave 11	178
Praksisoppgave 12	179
Brannvern – litt teori	180
Kapittel 13 Risikoanalyse	188
Praksisoppgave 13	189
Risikoanalyse – litt teori	189
Praksisoppgave 14	194
Beredskapsplaner	194
Kapittel 14 Etikk og utøvende sikkerhetsarbeid	197
Praksisoppgave 15	198
Utvøende sikkerhetsarbeid – litt teori	198
Vaktvirksomhet	202
Krav til vaktelskap og vektere	204
Kapittel 15 Konflikt og konfliktløsning	206
Praksisoppgave 16	206
Konflikt og konfliktløsning – litt teori	207
Klagebehandling	208
Megler i konflikt	211
Konfliktløsningsprosess	212
Akuttsituasjoner	214
Kapittel 16 Behandle og kvalitetssikre personalopplysninger ..	217
Praksisoppgave 17	217
Behandle og kvalitetssikre personalopplysninger – litt teori	218
Internkontroll for å sikre personopplysninger	221
Sikkerhetstiltak	223
Bruk av IKT-redskaper	225
Kapittel 17 Førstehjelp	228
Praksisoppgave 18	229
Ta ansvar for skadestedet – litt teori	229
Utføre livreddende førstehjelp	232
Praksisoppgave 19	232
Utføre livreddende førstehjelp – litt teori	233
Utføre emosjonell førstehjelp	238
Praksisoppgave 20	238
Utføre emosjonell førstehjelp – litt teori	239
Arbeidsområde 4 Økonomi	241
Kapittel 18 Prissetting	242
Praksisoppgave 21	242

Prissetting – litt teori	243
Selvkostmetoden	243
Avanse	248
Påslagsmetoden	248
Bidragsmetoden	250
Prisendringer	256
Rabatter	258
Utarbeide tilbud	259
Konsekvenser av prisendringer	262
Kapittel 19 Budsjettering	268
Praksisoppgave 22.	268
Budsjettering – litt teori	269
Resultatbudsjett	270
Likviditetsbudsjett	276
Kapittel 20 Regnskap	283
Praksisoppgave 23.	283
Regnskap – litt teori.	284
Andre kontoer i regnskapet.	290
Årsavslutning	299
Kapittel 21 Regnskapsanalyse	307
Praksisoppgave 24.	307
Regnskapsanalyse – litt teori	308
Rentabilitet	308
Likviditet	313
Finansiering	316
Kapittel 22 Avvik mellom budsjett og regnskap.	318
Praksisoppgave 25.	318
Avvik mellom budsjett og regnskap – litt teori.	319
Budsjettkontrollens fire faser.	319
Investeringer	322
Arbeidsområde 5 – Administrasjon og ledelse	325
Kapittel 23 Administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner	327
Praksisoppgave 26.	328
Administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner – litt teori.	328
Økonomiske oppgaver.	329
Personaladministrative oppgaver.	331
Saksbehandling	334
Andre kontorfunksjoner	335
Kapittel 24 Ansettelsesprosessen.	341
Praksisoppgave 27.	341
Ansettelsesprosessen – litt teori	342
Rettigheter og plikter i et ansettelsesforhold	348

Kapittel 25 Personalutvikling	350
Praksisoppgave 28.....	352
Personalutvikling – litt teori.....	353
Opplæring	357
Organisasjonsutvikling	362
Kapittel 26 Verdikjeden	365
Praksisoppgave 29.....	365
Verdikjeden – litt teori	366
Kapittel 27 Samarbeid	371
Praksisoppgave 30.....	372
Samarbeid – litt teori	372
Samarbeidsprosess	374
Kapittel 28 Kulturforståelse og bedriftskultur	377
Praksisoppgave 31.....	377
Kulturforståelse og bedriftskultur – litt teori.....	378
Bedriftskultur	381
Kapittel 29 Ledelse	390
Praksisoppgave 32.....	390
Ledelse – litt teori	391
Organisasjonskart	394
Lederatferd.....	398
Krav til en god leder	402
Stikkord	410

Praksislæring del 2 – Veiledning og oppgaver 1-110

Læreverkets oppbygning

Programområdet salg, service og sikkerhet består av tre programfag: Salg og markedsføring, økonomi og administrasjon og sikkerhet. Elevene skal ha standpunktkarakter i alle fagene.

Læreboka deler fagene inn i fem arbeidsområder: markedsføring, salgsarbeid, sikkerhet, økonomi og administrasjon og ledelse.

Ved å dele opp fagene kan elevene arbeide med alle de fem store temaene parallelt. Det bidrar det til at de tidlig kan starte med tverrfaglige og praktiske arbeidsoppgaver. Vi unngår da at temaer som bør brukes sammen i tverrfaglige oppgaver, må vente på hverandre.

Inndeling i temaer gir også grunnlag for faglig fordypning i spesielle fagområder. I tillegg bidrar den til at skolen kan bruke enkeltlæreres spisskompetanse i opplæringen.

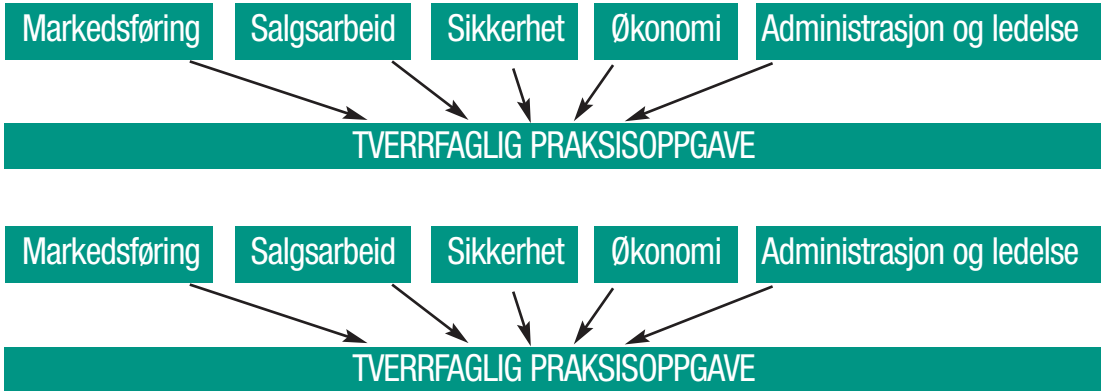
For å oppnå de to fordelene ovenfor, kan opplæringen organiseres slik:

- 1 Elevene får grunnleggende opplæring i deler av de fem arbeidsområdene. Dette skjer gjennom undervisning, bedriftsbesøk, undersøkelser, utplassering, oppgaveløsning o.l. Enkelttemaene behandles parallelt. Varigheten på undervisningen avhenger av temaets omfang og vanskelighetsgrad. Hver del eller hvert kapittel begynner med en praksisoppgave. Løsning av disse oppgavene bidrar til at elevene lærer gjennom praksis. Praksisoppgaven kan brukes i undervisningen for å sette teorien i sammenheng med praktiske forhold uten at de løses i sin helhet.
- 2 Elevene bruker sin kompetanse i enkelttemaer til å løse tverrfaglige praktiske oppgaver.
- 3 Når den tverrfaglige praksisoppgaven er løst starter opplæring i nye enkelttemaer.
- 4 Elevene bruker sin nye kompetanse til å løse nye tverrfaglige praksisoppgaver.

Etter fullført punkt 4 fortsetter undervisningen med enkelttemaer som igjen følges opp med en ny tverrfaglig praksisoppgave. Slik fort-

setter opplæringen gjennom hele skoleåret. Vi opplever da at flere og flere kompetansemål kan trekkes inn i elevenes tverrfaglige problemløsninger. Elevene får også god øving i å løse oppgaver som samsvarer med eksamensformen.

Opplæringsforløpet kan illustreres slik:

Dette læreverket består av to deler.

- **Teoridelen** inneholder teorier og prosesser som elevene trenger for å kunne løse praksisoppgaver slik det står i læreplanen. Innholdet i boka hjelper elevene til å forstå de praktiske oppgavene og sørger for at de «svarer på det oppgaven spør om». Boka gir grunnlag for alternative løsninger og andre forhold som elevene kan bruke i sine vurderinger.
- **Oppgavedelen** gir et tverrfaglig opplæringsforløp. Her er det teori- og øvelsesoppgaver i hvert tema og **tverrfaglige praksisoppgaver**. Boka gir også tips om hvordan oppgaver kan løses, og forslag til årsplan og andre nyttige tiltak som elever og lærere kan bruke.

Sammenhengen mellom teoridelen og oppgavedelen vises nedenfor

Oppgaveheftets tverrfaglige- praksisområder	Lærebokas oppbygning i arbeidsområder				
	Markedsføring	Salgsarbeid	Sikkerhet	Økonomi	Administrasjon og ledelse
Tverrfaglig praksisområde 1	Forbruker- og markedsforståelse kap. 1	Profil og profilering kap. 6	Trusselbildet og anskaffelse av pro- dukter og tjenester som reduserer risiko kap. 10	Prissetting kap. 18	Administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner kap. 23
Tverrfaglig praksisområde 2	Produktforståelse og produktutvikling kap. 2	Salgs- og handelsformer kap. 7	HMS og internkon- troll kap. 11	Budsjettering kap. 19	Ansettelses- prosessen kap. 24 Personalutvikling kap. 25
Tverrfaglig praksisområde 3	Markedsplan Kap. 3	Salgssamtale og forhandlinger kap. 8	Brannvern kap. 12 Risikoanalyse kap. 13	Regnskap kap. 20	Verdikjeden kap. 26
Tverrfaglig praksisområde 4	Ekstern, intern og interaktiv markedsføring kap. 4	Det fysiske ytre og indre salgsmiljøet kap. 9	Utøvende sikker- hetsarbeid kap. 14 Konflikt og konflikt- løsning kap. 15 Behandle og kvali- tets sikre personal- opplysninger kap. 16	Regnskapsanalyse kap. 21	Samarbeid kap. 27 Kulturforståelse og bedriftskultur kap. 28
Tverrfaglig praksisområde 5	Samarbeidsformer i service- og handelsbedrifter kap. 5	Det fysiske ytre og indre salgsmiljøet kap. 9	Førstehjelp kap. 17	Avvik mellom bud- sjett og regnskap. kap. 22	Ledelse kap. 29

Arbeidsområde 1

Markedsføring

Markedsføring forbindes ofte med salg og reklame. Salg og reklame er den mest synlige delen av markedsføring, og det er lett å forstå at mange setter likhetstegn mellom begrepene.

Markedsføring er imidlertid et vidt begrep som inneholder mange funksjoner i alle virksomheter. Phillip Kotler definerer markedsføring som *«en sosial prosess og en ledelsesprosess som bidrar til at individer og grupper får dekket behov og ønsker ved å skape og bytte produkter og annet av verdi med hverandre.»*

Dette er en vanskelig forklaring, men Kotler forenkler den ved å definere markedsføringsledelse på denne måten:

Markedsføringsledelse er en prosess for planlegging og gjennomføring av utvikling, prisfastsettelse, markedspåvirkning og distribusjon av ideer, produkter og tjenester for å skape et bytteforhold som tilfredsstiller individer og organisasjoner.

Vi skal se litt nærmere på Kotlers definisjon, sentrale begreper og gjøremål i tilknytning til markedsføring og antyde oppgaver som må utføres.

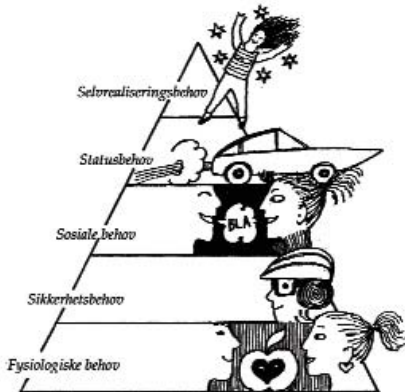
Markedsføring krever minst to aktører: en som tilbyr produkter, og en som trenger de produktene som tilbys. I praksis betyr dette en bedrift som tilbyr, og kunder/forbrukere som trenger. En markedsføringsoppgave er derfor å **beskrive kundegruppene** som skal betjenes, og å **tilpasse produkter** til deres behov.

Produktet som tilbys i markedsføring

Produktet er den løsningen som skal dekke behov. Produktet er både konkrete varer som klær og sko og tjenester (serviceprodukter), f.eks. vaktjeneste, eiendomsmegling, salg og transport av varer og dokumentbehandling av forskjellig slag. I våre lærefag ligger hovedvekten på tjenester. Som servicemedarbeider skal du både produsere og selge tjenester.

Markedsføring skal dekke behov. Det vil si at vi må finne fram til hvilke behov forskjellige kundegrupper har. Et behov er en mangel-

tilstand der vi savner noe eller trenger noe slik at vi føler oss utilfreds. Vi skiller mellom forskjellige behov. I sin behovsteori har Abraham H. Maslow ordnet dette som en pyramide med fem behovsnivåer:

En annen måte å gruppere behovene på er å skille mellom nødvendighetsbehov og luksusbehov. **Nødvendighetsbehov** er forhold som må være ordnet for at vi skal kunne fungere i et samfunn. Du trenger for eksempel et transportmiddel for å komme fra hjemstedet til arbeidsplassen eller skolen. Du skal informere en person om noe, og trenger telefon og Internett-tilgang. **Luksusbehov** er behov som ikke må tilfredsstilles for at vi skal kunne fungere normalt. Eksempler: Du har behov for spenning, og reiser derfor på en temareise til Egypt. Du har statusbehov og kjøper bil til 2 millioner kroner. Du har behov for å skille deg ut og kler deg annerledes enn andre som du er sammen med.

Vi kan også dele inn behovene i primær- og sekundærbehov. **Primærbehovene** er mangler som må dekkes for at vi skal overleve. Vi trenger for eksempel mat når vi er sultne, drikke når vi er tørste, varme klær når vi fryser o.l. Det er stor likhet mellom Maslows fysiologiske behov og primærbehov. **Sekundærbehov** er tillærte behov. De må ikke tilfredsstilles, men behovstfredsstillelse gjør livet vårt mer behagelig. De fire høyeste behovene i Maslows behovspyramide kan betraktes som sekundærbehov.

Et motiv er grunnen til å tilfredsstille behovet på en bestemt måte. Et behov kan tilfredsstilles på mange måter. Når du skal på jobb eller skole, har du kanskje behov for å bli transportert. Her kan du velge transportmidler som bil, sykkel, buss o.l. Grunnen til at du velger ett av dem er motivet bak handlingen. Du velger for eksempel bil fordi den er mer fleksibel, du velger buss fordi det er billigere, og du velger sykkel fordi du får trim.

Kapittel 1

Forbruker- og markedsforståelse

Dette kapitlet dekker disse kompetansemålene:

1.5. Eleven skal kunne gjøre rede for kjøperatferden i ulike markeder. I tillegg forklares begrepene forbrukermarked, bedriftsmarked og institusjonsmarked som brukes i kompetansemålene 1.3, 1.4, 1.5 og 1.9.

Kunnskap om forbrukere av virksomhetens produkter er nødvendig for å lage varer og tjenester som passer til forbrukernes behov. En vanlig definisjon av forbrukere er «*individer eller grupper av individer som har forutsetninger for å forbruke, formidle eller foredle våre produkter*». En forbruker kan være et enkeltindivid eller en gruppe. Enkeltindivider er personer som bruker klær og sko, mat og drikke, reiser og ferier. Grupper er familier som trenger produkter til privat bruk. De kjøper for eksempel bil som hele familien skal bruke, de reiser på ferietur sammen, de kjøper mat til felles husholdning.

Men grupper er også bedrifter og institusjoner. Vi har for eksempel varehandelen som kjøper inn varer som de formidler videre til sine kunder, og vi har bakeren som kjøper inn mel, sukker og gjær som foredles til delikate brød og kaker.

«Forutsetninger for å forbruke» betyr ikke at en trenger å bruke vårt produkt for å komme inn under definisjonen. Derfor må vi skille mellom forbrukere i et marked: de faktiske og de potensielle (mulige). De **faktiske forbrukerne** er de forbrukerne som i dag er kjøpere av bedriftens produkter. **Potensielle forbrukere** er forbrukere som har forutsetninger for å kjøpe dem, men de unnlater å kjøpe våre produkter. De vanligste grunnene til dette er at de bruker konkurrentenes tilbud, eller de foretrekker å bruke pengene sine til andre formål enn å kjøpe produkter i vår bransje. En tredje grunn er at de rett og slett vil spare pengene sine.

Ingen forbrukere er like, og vi kan ikke tilfredsstille alle spesielle behov som hver enkelt har med ett eller noen produkter. Vi grupperer forbrukerne i markeder og segmenter.

En konkurrent er en virksomhet som tilfredsstiller samme behov som våre produkter

Et marked er en gruppe forbrukere med noen bestemte felles kjennetegn. Når vi hører ord som PC-markedet, parfymemarkedet og bil-markedet, betyr det forbrukere som har forutsetninger for å bruke disse produktene.

Servicemedarbeidere betjener forskjellige grupper. Du jobber i et vakselskap og betjener bedrifter og offentlige kontorer, du jobber i en butikk og selger datamaskiner og mobiltelefoner til privatpersoner, eller du jobber på et kontor og sørger for at saker og dokumenter behandles effektivt.

Praksisoppgave 1

Bedrifters hovedoppgave er å lage produkter eller tjenester som oppfyller forbrukernes behov. En absolutt forutsetning for dette er å forstå kundene, hva som kjennetegner dem, og hvilken atferd kundene har når de foretar sine kjøp.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift som du kjenner, og beskriv forskjellige markeder som den betjener.

Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3 Sett mål for arbeidet.
- 4 Sett opp en framdriftsplan for arbeidet. Planen bør inneholde hvem som skal gjøre hva, og når det skal gjøres.
- 5 Vurder og velg bedrift som du skal utføre oppdraget i.
- 6 Vurder og velg hvilke hovedmarked(er) du skal beskrive.
- 7 Vurder og bestem segmenteringskriterier som skal brukes til inndeling i segmenter.
- 8 Beskriv bedriftens segmenter så inngående som mulig.
- 9 Gjør rede for kjøperatferden hos bedriftens segmenter.
- 10 Vurder sammenhengen mellom bedriftens produkter og segmenter.
- 11 Vurder arbeidet som er utført.
- 12 Resultatet og arbeidsprosessen dokumenteres og plasseres på et egnet sted, for eksempel i en mappe.

Forbruker- og markedsforståelse – litt teori

Bedrifter beskriver sitt eget marked. Det vil si at de bestemmer hvilke kundegrupper de ønsker å betjene.

Kapittel 2

Produktforståelse og produktutvikling

Produktet er den løsningen som bedriften tilbyr for å tilfredsstille forbrukernes behov. En generell definisjon av produkt ser slik ut: «alt som tilbys på et marked, som dekker behov, og som tillegges en verdi slik at det oppstår et bytteforhold mellom tilbyderer og mottakeren (selgeren og kjøperen)»

Et produkt må altså oppfylle disse vilkårene:

- Det blir tilbudt på et marked eller til kunder.
- Det dekker ett eller flere behov i markedet (hos kundene).
- Markedet må tillegge det en verdi. Det vil si at kundene er villige til å betale for det som blir tilbudt.

I grove trekk har du valget mellom to typer produkter:

Tjenester: Du produserer og selger immaterielle produkter. Handel er en servicevirksomhet der verdiskapingen skjer ved formidling av produkter som andre har laget.

Varer: Du produserer og selger materielle produkter (konkrete ting).

De fleste produkter består av både materielle og immaterielle elementer. Produkter som har en svært stor andel av personlige elementer i seg, kaller vi tjenester.

Noen eksempler fra våre fag:

- Et vaktelskap selger alarmer til private husholdninger. Selve alarmen er en materiell og konkret del av produktet. Installasjonen og kontroll når alarmen går, er en immateriell del.
- I en butikk er de konkrete varene som butikken fører, konkrete deler av produktet, mens kundebehandlingen, klagebehandling og selgerens informasjon og væremåte er immaterielle deler.
- Du arbeider som kontormedarbeider og skal arrangere et møte. Da vil møteinnkalling, saksdokumenter og møterommet som brukes, være konkrete deler. Din atferd overfor møtedeltakerne og stemningen mellom møtedeltakerne er immaterielle deler.

Dette kapitlet tar for seg disse sakene:

- Forskjeller mellom tjenester og konkrete varer
- Årsaker til produktutvikling. Her behandles trender og produktets livssyklus.
- En generell produktutviklingsprosess som egner seg best for konkrete varer
- En produktutviklingsprosess som egner seg best for tjenester
- Metoder for hvordan servicemedarbeidere kan utvikle produktet underveis i produksjonsprosessen og etter produksjonens slutt

Kapitlet dekker disse kompetansemålene:

1.1. Elevene skal kunne gjøre rede for produktutviklingsprosesser og produkters livssyklus og bruk av ulike konkurransemidler i salg av varer og tjenester

1.6. Elevene skal kunne vurdere trender i utvikling av ulike produkter og tjenester og tilpasse produkt og tjenesteleveranse etter dem.

Praksisoppgave 2

Trender og produktets livssyklus er vesentlige grunner til at virksomheter må drive kontinuerlig produktutvikling. Virksomheter som ikke evner å innrette produktene etter disse og andre arbeidsbetingelser, vil på kort tid miste salg.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift som du kjenner, og vurder bedriftens produkter i forhold til aktuelle trender som bedriften må innrette seg etter.

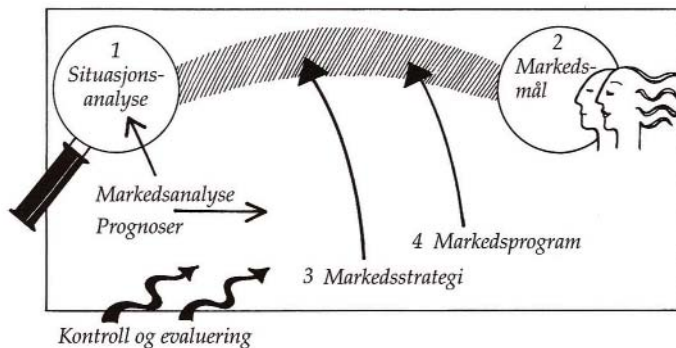
Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3 Sett mål for arbeidet.
- 4 Sett opp en framdriftsplan for arbeidet. Denne planen bør inneholde hvem som skal gjøre hva, og når det skal gjøres.
- 5 Vurder og velg bedrift som du skal utføre oppdraget i.
- 6 Vurder og velg produkt eller produktgruppe du skal vurdere. Eksempler på produkt kan være en bestemt tjeneste som flyplasskontroll for et vaktelskap, det kan være en offentlig tjeneste, et konkret produkt eller en avdeling i en butikk.
- 7 Vurder og beskriv aktuelle trender som produktet må innrettes etter.
- 8 Vurder om produktet i dag er tilpasset de aktuelle trendene.
- 9 Bruk en produktutviklingsprosess og foreslå en utvikling av det produktet du har valgt.
- 10 Vurder arbeidet som er utført.

Kapittel 3

Markedsplan

Markedsplanlegging er en kontinuerlig prosess der bedriften undersøker og beskriver sine omgivelser/arbeidsbetingelser (en situasjonsanalyse), setter markeds mål, setter i verk tiltak for å nå målene og kontrollerer resultatet av tiltakene. En sentral del av kontrollfunksjonen er å registrere endringer i omgivelsene, og planleggingen kan betraktes som en sirkel uten begynnelse og slutt. Et totalbilde av markedsplanen kan illustreres som vist på figuren nedenfor.

Dette kapitlet dekker kompetansemålene:

1.2. Elevene skal kunne lage og presentere en markedsplan for en virksomhet

1.3. Elevene skal kunne tilpasse salg og markedsføring til kjøper- og selgerrollen i forbruker-, bedrifts- og institusjonsmarkedet

Praksisoppgave 3

Markedsplanen er et nødvendig redskap i markedsføring. Den systematiserer markedsføringsaktiviteter og sørger for at bedrifter arbeider målrettet og effektivt.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift som du kjenner, og utarbeid en markedsplan (markedsstrategi) for virksomheten.

Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3 Sett mål for arbeidet.
- 4 Sett opp en framdriftsplan for arbeidet. Planen bør inneholde hvem som skal gjøre hva, og når det skal gjøres.
- 5 Vurder og velg bedrift som du skal utføre oppdraget i.
- 6 Vurder og velg enkeltprodukt, avdeling o.l. som du skal lage markedsplan for.
- 7 Utarbeid en situasjonsanalyse for virksomheten. Her beskriver du aktuelle arbeidsbetingelser og utarbeider SOFT-analyse. Det er sannsynligvis nødvendig å gjennomføre en markedsundersøkelse.
- 8 Vurder og fastsett markeds mål for virksomheten.
- 9 Utarbeid markedsstrategi for virksomheten.
- 10 Utarbeid markedsprogram for virksomheten.
- 11 Gjennomfør markedsprogrammet.
- 12 Kontroller resultatet av markedsprogrammet.
- 13 Presenter markedsplanen for en aktuell målgruppe, for eksempel bedriften du tar utgangspunkt i, medelever i gruppen eller andre.
- 14 Vurder arbeidet som er utført.
- 15 Resultatet og arbeidsprosessen dokumenteres og plasseres på et egnet sted, for eksempel en mappe.

Markedsplan – litt teori

Markedsplan og markedsplanlegging handler om å bygge opp markedsføringen på en målrettet og effektiv måte. Hensikten er å tilpasse bedriftens markedsføring til omgivelsene og å skape behovstilfredsstillelse i markedet. Markedsføring knyttes også i høy grad til inntektssiden i bedriften. Du må derfor sørge for at inntektene som markedsføringen skaper, blir større enn kostnadene med markedsføringen. Vi skal se nærmere på de forskjellige fasene i markedsføringsplanen eller markedsplanen.

Situasjonsanalyse – Fase 1 i markedsplanen

En forutsetning for å lykkes med en virksomhet er å ta beslutninger som bygger på en realistisk forståelse av de interne og eksterne omgivelsene, og så sette disse beslutningene ut i livet. Noen eksempler: Vi fører et vareutvalg i butikken som samsvarer med det markedet ønsker. Vi produserer 2000 enheter fordi kundene våre etterspør denne mengden. Vi utvikler tjenester som samsvarer med brukernes behov og ønsker. Vi gjennomfører reklameaktiviteter som ikke stri-

2 Konkurransemidler i forskjellige segmenter

Her velger vi hvordan vi skal bruke konkurransemidlene. Blandingen av forskjellige konkurransemidler som er tilpasset et segment, kalles markedsmiiks (marketingmiiks). Fordi forskjellige segmenter består av forbrukere med forskjellige behov, forutsetninger og interesser, vil markedsmiiksen være forskjellig i forskjellige segmenter. I praksis betyr det at du vurderer og tilpasser kombinasjoner av produktstrategi, prisstrategi, distribusjonsstrategi og påvirkningsstrategi i forskjellige segmenter. Med de valgte kombinasjonene finner bedriften sin bestemte plass i forbrukernes bevissthet. Det blir skapt en profil. Vi ser nærmere på de fire konkurransemidlene (P-ene) og hvilke beslutninger vi må ta stilling til for hvert område.

Produktstrategi

Her må vi ha strategiske retningslinjer på forhold knyttet til det produktet vi markedsfører. Eksempler på beslutninger for produktstrategien:

Valg av kvalitetsnivå. Kvaliteten forteller om produktets beskaffenhet. Vi skiller mellom forskjellig typer kvalitet. *Teknisk kvalitet* handler om fysiske forhold ved en vare. For eksempel om en bukse er slitesterk, om den er vaskeekte, og hvor lenge den kan brukes før den går i stykker. *Opplevd kvalitet* handler om kundens opplevelser av å bruke produktet. Her er merket av stor betydning. Mange kjøper en bukse med et bestemt merke fordi andre i gruppen bruker merket. Noen kjøper et Rolexur til 200 000 kroner «for å vise at man er vellykket». Her brukes buksa og uret som identitetsforsterkere. Når du bestemmer kvaliteten på tjenester, bestemmer du hvor mange elementer som inngår i tjenesten, og kvaliteten på hver enkelt element. Husker du kvalitetsformelen?

Høy kvalitet medfører ofte store kostnader. Det betyr at det ofte er en klar sammenheng mellom kvalitetsnivå og prisen på produktet.

Valg av sortiment (vareutvalg). Vareutvalget er det produktspektret som virksomheten tilbyr. Her må vi ta to beslutninger: vareutvalgets størrelse og vareutvalgets sammensetning. *Vareutvalgets størrelse* beskrives gjennom sortimentsbredde og sortimentsdybde. Sortimentsbredden forteller hvor mange forskjellige produktgrupper en virksomhet tilbyr. En elektrobutikk kan for eksempel tilby TV, mobiltelefon, PC, kjøleskap. Sortimentsdybden forteller om hvor mange produktvarianter det er i en gruppe. I en gruppe kan vi tilby ulike størrelser, merker, farger, kvalitetsnivåer.

Sortimentsbredde	Dør	Vindu
Sortimentsdybde	<ul style="list-style-type: none"> • Soveromsdører • Stuedører • Utgangsdører • Tre forskjellige størrelser 	<ul style="list-style-type: none"> • Kjellervindu • Stuevindu • Åtte forskjellige størrelser

Eksempel på sortimentsbredde og sortimentsdybde hos en dør- og vindusprodusent

Fordeler med et stort vareutvalg er at du kan tilfredsstille forskjellige behov, flere segmenter og du får flere «ben å stå på». Skulle det gå dårlig med ett produkt, kan du leve av å gjøre det bra på andre. Ulempen er at mange produkter gir store kostnader i form av lagerhold. Betjenes flere segmenter, må du også regne med at markedsføringskostnadene øker.

Vareutvalgets sammensetning forteller i hvilken grad produktene i vareutvalget er samhörige. Det vil si om varene passer sammen, brukes sammen, fremstilles av samme råvare o.l. Butikker som både selger mobiltelefoner, møbler og kolonialvarer, har liten samhörighet. De som derimot bare selger PC, mobiltelefon og TV, har stor samhörighet.

Valg av merke. Et varemerke er symbolet eller navnet på et produkt. Utformingen av et merke kan gjøres ved forskjellige fargesammensetninger, ved tegninger og ved selve navnet. Du oppnår mange fordeler med et innarbeidet merke:

- Det skiller produktet fra konkurrerende produkter.
- Et merke er vanskelig (og ulovlig) å kopiere.
- Merket gjør kommunikasjonsarbeidet lettere fordi kundene forbinde det med noe. Hva tenker du når du ser merket «Nokia» eller «Coca-cola»?
- Merket forbindes med et bestemt kvalitetsnivå. Forbrukeren vet hva hun får når hun kjøper et bestemt merke.

Valg av emballasje. Emballasjen er innpakningen på produktet. Emballasjen skal beskytte varen mot ytre påvirkninger som kulde, varme, støv og slag. Den skal også bidra til å lette lagring og transport og sørge for at varen holdes samlet. I tillegg har emballasjen en informasjonsfunksjon. Emballasjen må derfor utformes slik at den skiller seg fra konkurrerende produkter. Den må ha et blikkfang som fanger forbrukernes oppmerksomhet. Den skal være innbydende og fristende, og sist, men ikke minst skal den presentere produktet i tråd med bedriftens profil.

Kapittel 4

Ekstern, intern og interaktiv markedsføring

Markedsstrategien som vi behandlet i forrige kapittel, er langsiktige retningslinjer. Dette kapitlet tar for seg mer operative og konkrete handlinger i markedsføring.

Den totale markedsføringen, spesielt ved markedsføring av tjenester, består av tre funksjoner som er nært knyttet til hverandre.

operativ = virksom

- *Den eksterne markedsføringen* har til oppgave å skape forventninger som fører til at forbrukerne oppsøker bedriften for å få sine behov tilfredsstilt. I dette arbeidet brukes reklame, PR og lignende aktiviteter.
- *Den interaktive markedsføringen* skjer når kunden møter servicemedarbeideren og tjenesteproduksjonen starter. Det er gjennom denne funksjonen at forbrukeren får sine behov oppfylt. Det sier seg selv at de to funksjonene må samordnes. Eksternmarkedsføringen kan for eksempel ikke skape større forventninger enn den interaktive kan oppfylle. Dette går ut over servicekvaliteten. (Husker du kvalitetsformelen?)
- *Den interne markedsføringen* sørger for at personalet blir i stand til å tilfredsstille kundens behov.

Dette kapitlet dekker kompetansemålene:

1.4. Elevene skal kunne kommunisere muntlig og skriftlig med kunder og leverandører i ulike markeder

1.10. Elevene skal kunne vurdere betydningen av ekstern, intern og interaktiv markedsføring for å fremme salg

1.12. Elevene skal kunne yte service i samsvar med etiske retningslinjer for bransjen

Praksisoppgave 4

Markedsføring er ikke et ensidig begrep. Det handler om å skape et løfte gjennom ekstern markedsføring, det handler om å oppfylle løftet gjennom interaktiv markedsføring, og det handler om å skape en stab med kompetente og kundeorienterte servicemedarbeidere gjennom intern markedsføring.

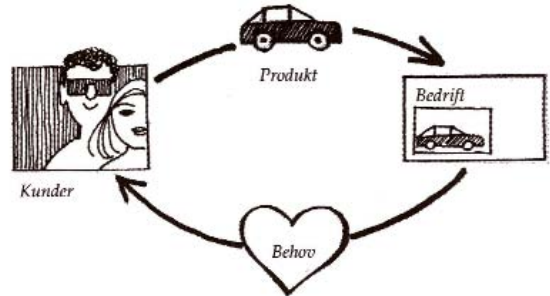
5 Kunder kjøper og bruker produktet

6 Bedriften foretar målinger for å kartlegge kundenes grad av tilfredshet.

Dette samspillet kan illustreres som vist på figuren nedenfor.

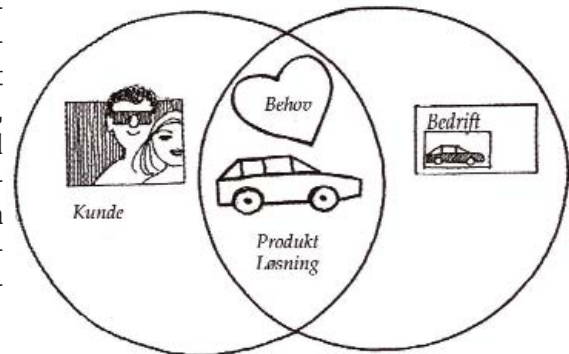
Markedsføringens oppgave i dette samspillet er å gjøre avstanden mellom kundens behov og bedriftens produkt så kort som mulig.

Denne måten å tenke markedsføring på blir imidlertid for begrenset for det mer kompliserte tjenestebegrepet. Den største vanskeligheten ligger i at kunder og selgere oppfattes som to isolerte enheter. Dette samsvarer ikke med kjennetegn ved tjenesten om at kunden deltar i produksjonen, at produksjonen skjer i samspill mellom kunde og servicemedarbeider, at tjenesten er personavhengig og lignende. Den praktiske konsekvensen av dette er at kunden og servicemedarbeideren er sammen når produktet skapes. Det innebærer også at servicemedarbeideren kan registrere kundens oppfatning av produktet med en gang, og tilpasse produktet til den enkelte kundens behov slik denne figuren viser.

Dette betyr at markedsføring av tjenester krever tre markedsføringsfunksjoner:

Ekstern markedsføring. Den eksterne markedsføringen behandler kundene som en gruppe. Her brukes forskjellige kampanjer med det for øye å skape oppmerksomhet, interesse, positiv holdning og handling i tilknytning til produktet. Handlingen kan være i form av at forbrukerne skaffer ytterligere informasjon om produktet, og at de kjøper. Eksternmarkedsføringen skaper løfte og forventninger om spesielle opplevelser når de bruker produktet.

Interaktiv markedsføring. Her møtes kunden og servicemedarbeideren, og produksjonen starter. Det kan være butikkselgeren som møter kunder med høye forventninger, og vektoren som utfører sikkerhetsarbeid. Det er i dette samspillet at produktet utvikles og kvaliteten skapes. Vi kaller det derfor **sannhetens øyeblikk**. Gjennom dette arbeidet yter servicemedarbeideren personlig service. Her behandles ofte kundene som enkeltpersoner, ikke som gruppe, fordi servicemedarbeideren i stor grad tar individuelle hensyn.

En forutsetning for å lykkes er at det bedriften lover i eksterntmar-

Kapittel 5

Samarbeidsformer i service- og varehandelsbedrifter

Vi ser en klar tendens til et økende samarbeid og sammenslåing mellom service- og varehandelsbedrifter. En konsekvens av dette er færre og større enheter. Sammenslåingen skjer blant annet gjennom oppkjøp og fusjoner. Samarbeid skjer i forskjellige former – noen mellom like typer bedrifter, andre mellom ulike typer bedrifter.

Tendensen sammenslåing og samarbeid ser vi i de fleste bransjer, både i bank og forsikring, i mediebransjen og ikke minst i varehandelen. Hovedgrunnen til at en bedrift vil delta i et samarbeid, er at den ønsker å oppnå økonomiske fordeler.

Dette kapitlet dekker kompetansemål

1.14: Elevene skal kunne gjøre rede for samarbeidsformer i service- og varehandelsbedrifter

Praksisoppgave 5

I dagens harde konkurranse kreves det ofte mye kapital og kompetanse. Bedrifter må stadig utvikle nye produkter. De må analysere markedet og investere i ny teknologi. Dette gjør det vanskelig for en liten bedrift å stå alene. De fleste virksomheter deltar derfor i en eller annen form for samarbeid.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift du kjenner, en bedrift som deltar i et samarbeid med andre. Presenter en redegjørelse for de andre i gruppen der du orienterer om hvordan samarbeidet fungerer, og hvilke fordeler og ulemper bedriften oppnår gjennom samarbeidet.

Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3 Sett mål for arbeidet.

(selge) varen. Franchisegiveren eier et produkt, en metode, eller en tjeneste som identifiseres ved et bestemt merke. Franchisetakeren er en selvstendig næringsdrivende som får rett til å bruke giverens system eller opplegg mot en bestemt betaling, f.eks. en viss prosent av omsetningen. Eksempler på bedrifter med et slikt forhandlerrettssystem er Rema 1000, McDonalds, Cubus og Avis (bilutleie).

Frivillige kjeder

Vi skiller mellom grossistorganiserte og detaljistorganiserte frivillige kjeder.

Grossistorganiserte kjeder kan forklares som en samarbeidsform der en eller flere ikke-konkurrerende grossister organiserer et nært samarbeid med flere detaljister for å effektivisere innkjøpsarbeidet, salgsarbeidet og enkelte administrative funksjoner.

Detaljistorganiserte kjeder kan forklares som flere uavhengige detaljister som organiserer et nært samarbeid med en eller flere grossister for å effektivisere innkjøpsarbeidet, salgsarbeidet og enkelte administrative funksjoner.

Vi ser av forklaringene at hovedhensikten med de to typene er den samme. Forskjellen mellom dem ligger i hvem som tar initiativet, og til dels hvem som har mest makt i samarbeidet.

Samarbeid i nærmiljøet skjer når butikker og andre serviceytende bedrifter innenfor et område eller i en gate markedsfører seg i fellesskap. Ofte blir det også satt i gang aktiviteter, leker og show på området for å skape oppmerksomhet og trekke til seg publikum. Kjøpesentrene arbeider på tilsvarende måte.

Generelle fordeler og ulemper ved å delta i et samarbeid

Fordeler	Ulemper
<ul style="list-style-type: none"> • Felles innkjøp gir store rabatter. • Effektive bestillings- og leveringsrutiner. • Felles markedsføring der mange deler regningen. • Rasjonell bruk av spesialister i blant annet regnskap, markedsføring, opplæring, finansiering og diverse rutiner. • Felles profilering som skaper god gjenkjenningseffekt. • Du oppnår stordriftsfordeler selv om du isolert sett er en liten virksomhet. • Investeringer i ny teknologi som gjør virksomheten mer effektiv. 	<ul style="list-style-type: none"> • Den enkelte inngår et forpliktende samarbeid som kan føre til liten frihet og liten fleksibilitet. Noen viktige områder der deltakeren ofte er bundet til organisasjonens avtaler: <ul style="list-style-type: none"> • Sortiment • Deltakelse i fellestiltak • Prissetting • Bestillings-, leverings- og betalingsrutiner • Valg av leverandør • Konsekvensene av dette kan være dårlig lokal tilpasning og dermed lavere behovstilfredsstillelse hos kundene.

Kapittel 7

Salgs- og handelsformer

Handel og salg er serviceytende virksomhet. Verdiskapingen skjer ved formidling av produkter som er skapt av andre. Produktene som formidles, kan være både varer og tjenester. I tillegg driver også enkelte handelsvirksomheter egenproduksjon. Vareformidling finner vi for eksempel i dagligvareforretninger og møbelforretninger. Formidling av tjenester foregår blant annet i reisebyråer og hos assurandører. Virksomheter som både har egenproduksjon og driver formidling, finner vi i en rørleggerforretning, som både installerer og selger produkter, i en bilforretning som både reparerer og selger biler, og i banker, som både produserer og selger forskjellige spareordninger og ordner med finansiering.

I dette arbeidet brukes forskjellige salgsformer. Noen skjer fra et fast utsalgssted, noen utenfor fast utsalgssted, en tredje type er en kombinasjon av de to første. Uansett salgsform vil enkelte oppgaver alltid måtte utføres i det totale salgsarbeidet.

Dette kapitlet dekker kompetansemål 1.7: Eleven skal kunne drøfte forhold ved netthandel, telefonsalg og direkte salg i forbrukermarkedet.

Praksisoppgave 6

Handelsvirksomhet og salg gjennomføres på mange forskjellige måter. Hvilke måter som er best, avhenger av hvilke produkter som omsettes, og hvilke segmenter som skal betjenes. Det er viktig at bedrifter drøfter alternativene før de velger salgsmåte.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i et produkt som du kjenner, drøft alternative salgsformer for produktet og foreslå metoder som du mener er best egnet på forbrukermarkedet.

Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.

- 3 Sett mål for arbeidet.
- 4 Sett opp en framdriftsplan for arbeidet. Den bør inneholde hvem som skal gjøre hva, og når det skal gjøres.
- 5 Beskriv oppgaver som må utføres i salg og handel av ditt valgte produkt.
- 6 Skaff oversikt over mulige salgsformer. Her har du netthandel, telefonsalg og ulike former for direkte salg.
- 7 Drøft salgsformene for det produktet du har valgt.
- 8 Foreslå den salgsmåten som du mener er best egnet for produktet.
- 9 Vurder arbeidet som er utført.
- 10 Resultatet og arbeidsprosessen dokumenteres og plasseres på et egnet sted, for eksempel i en mappe.

Salgs- og handelsformer – litt teori

Salg er en meget sentral funksjon i en bedrifts virksomhet. Salget må likevel ikke betraktes isolert, men ses i sammenheng med andre typiske oppgaver i handel. Salgsarbeidet må også innordnes den markedsstrategien som bedriften satser på.

Oppgaver i handelen

I handelen er hovedoppgaven å formidle rett produkt i rett mengde til rett tid og på rett sted. I tilknytning til denne hovedoppgaven må mange oppgaver utføres. Oppgavene kan deles inn tre hoveddeler: fysisk håndtering av produktene, salg og markedsføring og en tredje gruppe med oppgaver som ikke passer i de to første.

1 Fysisk håndtering av produktene

I denne funksjonen ligger alle de aktivitetene som sørger for at produkter bringes fram til de stedene der kundene går for å gjøre innkjøp. Her er sortimentsfunksjonen viktig.

I **sortimentsfunksjonen** ligger det at bedriften må føre de produktene som forbrukerne etterspør. For det første må du da finne ut hvilke **behov og ønsker** som fins i markedet ditt: **hvilke produkter** kundene ønsker, **prisen** de er villige til å betale, **mengden** de vil kjøpe, når de vil gjøre innkjøpene, **hvilken kvalitet** og hva slags **service** de ønsker. Et godt hjelpemiddel i dette arbeidet er markedsundersøkelser av forskjellige slag.

For det andre må du gjøre riktige innkjøp. Slik kan du gå fram:

- 1 Definer tydelig de betingelsene du vil ha for innkjøpene dine. Betingelsene må bygge på de undersøkelsene du har gjort i markedet ditt.

Vaktvirksomhet

I vaktelskaper er yrkesetikk en vesentlig del av kundens opplevelse. Ansatte får i oppdrag å transportere kundenes penger, de får nøkler til bygninger og hjem for å sikre at alt er i orden, de håndterer krisesituasjoner der de opplever folks reaksjonsmønster, og får innsyn i sikkerhetsrutiner og dokumenter som ikke må lekke ut til offentligheten. En viktig forutsetning for gode kundeforhold er å følge etiske verdier som gir tillit og troverdighet. Det kan være verdier som taushet når vi får innsikt i sensitiv (lovlig) informasjon, ærlighet når vi oppsøker bedrifter og private hjem eller transporterer verdier, nøyaktighet og autoritet når vi kontrollerer forskjellige objekter, vennlighet når vi samhandler med kunder, og årvåkenhet når vi påser at alt fungerer som det skal.

Tjenester innenfor vaktvirksomhet

Vaktelskapene har kunder både på forbrukermarkedet, bedriftsmarkedet og institusjonsmarkedet, og tjenestene er i stor grad tilpasset forskjellige hovedmarkeder. Nedenfor ser vi på det totale tjenestespekteret som medlemmene i Norske Vaktelskapers Landsforening (NVL) tilbyr. Tjenestene er hentet fra NVLs hjemmeside. Arbeidet består både av rutineoppgaver og oppgaver som må takles når noe uventet skjer (ad hoc).

Sentertjeneste

Vakthold og service skaper trivsel og trygt miljø for handlende. Oppgavene er en kombinasjon av kontroll og service for kundene. Her er det viktig med gode observasjonsevner for å registrere mistenkelig atferd hos kunder eller ansatte i senteret.

Verditransport

Trygg transport av verdier. Verdiene transporteres i sikrede biler, og det er direkte kontakt med en betjent sentral under hele transporten.

Hundetjeneste

Hund og vakter kan gi bedre sikkerhet. Hunden skal beskytte vektoren, men den har også en forebyggende effekt.

Stasjonær tjeneste

Skal gi trygghet, service og sikkerhet hele døgnet for å forebygge kriminelle handlinger. I høyrisikobedrifter er det vanlig å finne vektere som overvåker døgnet rundt, har faste runder, sjekker opp risikoområder o.l.

Resepsjonstjeneste

Service for ansatte og besøkende. Her inngår oppgaver som å ta imot og veilede besøkende, registrere besøkende, kontrollere besøkendes identitet, formidle beskjeder og åpne og stenge dører, slå av lys o.l.

Mobil tjeneste

Streifbesøk for kontroll og skadebegrensning. I denne tjenesten foretar vekteren besøks- og kontrollrunder hos flere kunder. Besøkene foregår hovedsakelig etter arbeidstid. Tjenesten varierer både i tid og omfang. Hos noen kunder kontrolleres kun utvendige forhold, hos andre også innvendige. Oppgavene kan for eksempel være å sjekke om dører er låst, vinduer lukket og lys slukket.

Områdevakt

Patruljering i avgrenset område.

Flyplassvakthold

Tekniske og manuelle tjenester for å bidra til trygg lufttransport, blant annet kontroll av håndbagasje osv. på flyplasser.

Kontrolltjenester

Bidrar til en riktig handel, med kontrollrutiner utført av sivile og uniformerte vektere. Eksempler på tjenester er personalkontroll der ansatte kontrolleres om de følger bedriftens reglement og sivil butikkkontroll der en vokter holder øye med kunder med en mistenksom atferd.

Sentralbordtjenester

Bidrar til god telefonkultur og effektivitet, samt ivaretar og iverksetter beredskap.

Alarmstasjonstjenester

Behandling av alarmer og signaler og iverksetting av aksjonsplaner når det blir nødvendig.

Tellesentraltjenester

Behandler kontantoppgjør og sortering av omløpsmidler.

Salgs- og skjenkekontroll

Kontroll av kommunale skjenkebestemmelser.

Sykehusvekker

Service og sikkerhet på sykehus.

Kapittel 15

Konflikt og konfliktløsning

En konflikt betyr uenighet mellom to eller flere personer. Konfliktene kan dreie seg om akutte situasjoner som umiddelbart må løses. Eksempler på dette er at en kunde i butikken blir sint og uforskammet, flere kunder begynner å krangle, en person tas i butikkyveri eller hærverk og vekteren griper en ansatt i brudd på bedriftens reglement. I slike konfliktsituasjoner må servicemedarbeideren reagere umiddelbart. Da er det nyttig å ha klare prosedyrer og beredskapsplaner som skal følges.

Noen ganger oppstår konflikter som varer i lang tid. Det kan for eksempel være konflikter mellom ledelse og medarbeidere, mellom medarbeidere, mellom bedriften og kunder, mellom arbeidsgivere og arbeidstakere.

Dette kapitlet dekker kompetansemålet 2.3: «Eleven skal kunne vurdere konfliktrisiko i ulike situasjoner og foreslå tiltak for å forebygge og håndtere konfliktsituasjoner».

Praksisoppgave 16

Konflikter er en del av manges hverdag. Vektene er kanskje spesielt utsatt i arbeidet med å holde orden og, kontrollere og beskytte kundens verdier.

Oppdrag

Du arbeider som servicemedarbeider i en selvvalgt virksomhet (gjørne vekter i et vaktelskap, men det er ingen betingelse). Tenk deg en situasjon der du vurderer konfliktrisiko og foreslår tiltak for å forebygge og håndtere konfliktsituasjoner.

Forslag til arbeidsmåte

- 1 Diskuter og tolk oppdraget.
- 2 Vurder hvilke deloppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3 Sett mål for arbeidet.

Kapittel 16

Behandle og kvalitetssikre personalopplysninger

De fleste virksomheter oppbevarer en mengde opplysninger om enkeltpersoner. Det kan være opplysninger om inntekt, om utdanning og mer følsomme opplysninger som religiøs oppfatning og seksuell legning. Opplysningene blir brukt i mange sammenhenger. *Eksempler:* Ledelsen i en bedrift vurderer om en ansatt skal få lønnsøkning eller forfremmes. Da er det viktig at de har riktig informasjon om medarbeiderens utdanning, ansiennitet og hva hun har prestert i virksomheten. Personopplysninger må behandles varsomt slik at de ikke blir forandret eller lekker ut i til andre enn dem som skal ha opplysningene.

Dette kapitlet behandler kompetansemålene:

2.2: «Eleven skal kunne behandle og kvalitetssikre personalopplysninger i henhold til bestemmelsene i gjeldende regelverk.»

2.6: «Eleven skal kunne bruke IKT-redskaper i samsvar med krav til sikkerhet og foreslå tiltak som hindrer uautorisert tilgang gjennom interne og eksterne kanaler.»

Praksisoppgave 17

I offentlige og private arkiver fins en mengde opplysninger om enkeltpersoner. Mange av opplysningene er strengt hemmelige og må ikke lekkes ut til offentligheten. Andre opplysninger er kanskje mindre følsomme, men heller ikke her bør informasjonen om enkeltpersoner lekkes ut.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en virksomhet du kjenner, og gjennomfør behandling og kvalitetssikring av personalopplysninger i henhold til bestemmelsene i regelverket.

Kapittel 17

Førstehjelp

Det meste av serviceproduksjonen skjer i samspill med kunder og brukere. Det betyr at servicemedarbeideren også er til stede når negative hendelser oppstår. Det kan være vekteren som er på jobb, salgsmedarbeideren som yter service overfor kunder, eller kontormedarbeideren som samhandler med kolleger på jobben. De representerer virksomheten, og publikum venter ofte at de skal ta kommandoen og ansvaret når ulykker oppstår. Vekttere er i en særstilling. De bærer uniform, og det forsterker publikums forventninger til at de tar hovedansvaret.

Forskjellige situasjoner har forskjellig omfang og forskjellige typer skader. Det kan være et lite barn som faller og slår seg på et kjøpesenter, det kan være brann, ran, trafikkulykke. Dette krever handlinger som å plastre åpne sår, sikre skadestedet, varsle brannvesen, politi og ambulanse og utføre livreddende og mental førstehjelp. Servicemedarbeidere må være forberedt på at slike hendelser kan oppstå, og at nettopp de står i begivenhetenes sentrum. De står overfor mange og forskjellige utfordringer. Det krever øving i å forstå situasjonen og opptre profesjonelt når skadesituasjoner oppstår.

Dette kapitlet dekker kompetansemålet 2.4: «Eleven skal kunne utføre livreddende og emosjonell førstehjelp og ta ansvar på et skadested.»

I kapitlet behandler vi metoder og prosesser for

- det å ta ansvar for et skadested
- livreddende førstehjelp
- emosjonell førstehjelp

Hvert avsnitt har en praksisoppgave.

Ta ansvar for skadestedet

Ved større ulykker sprer det seg raskt panikk hos dem som er berørt. Noen er fysisk skadet, andre kan få sjokk. Hvis det ikke er kvalifisert personell som politi, ambulansepersonell eller leger der ulykken skjer, må servicemedarbeideren ta styringen og ansvaret på skadestedet.

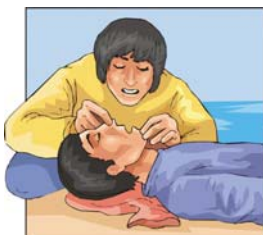

- 1** Utføre livreddende førstehjelp. I tilfeller der den skadete ikke puster selv, kan den første behandlingen redde liv. Det kan også være at en skadet har store blødninger som må stoppes.
- 2** Utføre emosjonell førstehjelp. Dette går ut på å hjelpe folk som er i sjokktilstand.
- 3** Du skal lære å slukke små branner. På lettantennelige steder er det viktig å komme raskt i gang med å slukke så brannen ikke blir mer omfattende.

Utføre livreddende førstehjelp

Praksisoppgave 19

Ulykker og skader skjer overalt. Noen besvimer, får noe i halsen og mister pusten, faller, slår seg og blør, får brannskader, osv. Som servicemedarbeider er du ofte midt oppi situasjonen. Da er det viktig at du vet hvor førstehjelpsutstyret på arbeidsplassen er, og hvordan du skal gå fram for å hjelpe den skadete. Noen ganger er de første sekundene avgjørende. Her kan du redde liv eller redusere alvorlige skadevirkninger. For at du skal mestre dette viktige arbeidet, er det nødvendig med øving.

Oppdrag

Gjennomfør øvinger der du utfører forskjellige typer livreddende førstehjelp. I øvingene skal du bruke mange teknikker og metoder:

- Sjekke om den skadete puster
- Sørgе for at den skadete har frie luftveier
- Hjertekompresjon
- Munn-til-munn-metoden
- Legge den skadete i stabilt sideleie
- Behandle blødninger
- Bruke heimlichgrepet
- Behandle brannskader
- Lære om krampeanfall (epileptisk anfall), astmaanfall, allergisk sjokk o.l.

I øvingene bruker du dukke og medelever. Det er viktig at du får profesjonell veiledning under øvingene.

Forslag til arbeidsmåte

- 1** Diskuter og tolk oppdraget.
- 2** Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget.
- 3** Sett mål for arbeidet.

Eksempel

I eksempel 1 ovenfor ser vi at de direkte kostnadene er kr 5,00, og at utsalgsprisen er kr 11,50.

Påslaget er den faktoren vi skal multiplisere de direkte kostnadene med for å få salgsprisen med mva. Vi finner påslagsfaktoren ved å dividere utsalgsprisen med de direkte kostnadene.

$$\text{Påslagsfaktoren} = \frac{11,50}{5} = 2,3$$

(Utsalgspris : direkte kostnader = påslag)

Dersom dette er en normal påslagsfaktor for bedriften og bransjen, brukes den også for andre og tilsvarende produkter. Eksempler på prisberegninger med påslagsmetoden vises i tabellen nedenfor.

Produkt	Inntakskost, innkjøpspris	Beregning	Salgspris med mva.
Brus	kr 6,00	$(6 \cdot 2,3)$	13,80
Kjeks	kr 7,00	$(7 \cdot 2,3)$	16,10
Små juice	kr 3,00	$(3 \cdot 2,3)$	6,90

Påslagsfaktoren brukes i prisberegningen, men det er også viktig å vite hvor stor den er i kroner og prosent. Vi bruker bruseksemplet i tabellen for å vise dette.

Beregningen gjøres i to operasjoner:

Først finner du påslaget i kroner:

$$\begin{aligned} \text{Salgspris med mva.} &= \text{kr } 13,80 \\ - \text{ Direkte kostnader} &= \text{kr } \underline{6,00} \\ = \text{Påslag i kroner} &= \text{kr } 7,80 \end{aligned}$$

Så finner du ut hvor mye påslaget er i prosent av de direkte kostnadene:

$$\frac{7,80 \cdot 100}{6,00} = 130 \%$$

Vi kan også kontrollere at beregningen stemmer med prisen i tabellen.

$$\begin{aligned} \text{Direkte kostnader for en brusflaske} &= \text{kr } 6,00 \\ + 130 \% \text{ påslag } \frac{(6 \cdot 130)}{100} \text{ kr} &= \text{kr } \underline{7,80} \\ = \text{Salgspris med mva.} &= \text{kr } 13,80 \end{aligned}$$

Gjør beregninger på de andre produktene og se om du kommer til de samme prosentene.

Bidragsmetoden

Bidragsmetoden tar bare utgangspunkt i de kostnadene et produkt alene er årsaken til (variable kostnader). Så legger vi til et beløp som skal dekke de andre kostnadene (faste kostnader) og fortjeneste. Summen av dette med avgifter til staten er salgsprisen som kunden må betale for produktet.

I bidragsmetoden bruker vi disse begrepene:

Variable kostnader er kostnader som endrer seg når produksjonen og/eller salget endrer seg. Typiske eksempler er råvarer og provisjonslønn. De variable kostnadene forsvinner når vi slutter å lage produktet. De er dermed bare forårsaket av det ene produktet. Det vil si at den variable kostnaden per enhet vil være den samme.

Eksempel

En bedrift bruker for 2 kroner i råvarer (variabel enhetskostnad) til å produsere et produkt. Det blir endringer i de totale variable kostnadene når mengden øker. Dette vises i tabellen nedenfor.

Variabel enhetskostnad. (Råvareforbruk per enhet i kr)	Antall enheter som produseres	Beregning	Totale variable kostnader i kroner
2	0	$2 \cdot 0$	0
2	1	$2 \cdot 1$	2
2	2	$2 \cdot 2$	4
2	3	$2 \cdot 3$	6
2	20	$2 \cdot 20$	40

(Den variable enhetskostnaden kan også øke eller minke når mengden øker. Da sier vi at de variable kostnadene er overproporsjonale eller underproporsjonale. Dette behandles ikke her.)

De variable kostnadene i eksemplet varierer 100 % i takt med mengden. Vi sier at de variable kostnadene er proporsjonale.

Faste kostnader (FK) er kostnader som forblir de samme selv om produksjonen og/eller salget endrer seg. Typiske eksempler på slike kostnader er husleie, lagerhold, profilering, fast lønn, ledelse, kontor- og administrasjonskostnader og renter på bygninger og maskiner. Disse kostnadene endres ikke, uansett produksjon og salgsmengde.

Dekningsbidrag (DB): Det beløpet som hvert produkt bidrar med til å dekke bedriftens faste kostnader og fortjeneste. Det beregnes slik:

$$\text{Dekningsbidrag} = \text{salgspris per enhet uten mva.} - \text{variable enhetskostnader}$$

Dekningsgrad (DG): Den andelen eller prosenten av prisen som brukes til å dekke faste kostnader og fortjeneste. Den beregnes per enhet og totalt:

(Faste kostnader kan endres når bedriften gjør nyinvesteringer, øker lagerkapasiteten, ansetter flere medarbeidere o.l. Dette kalles sprangvis faste kostnader og blir ikke behandlet her.)

Kapittel 19

Budsjettering

Å budsjette vil si å sette opp en økonomisk plan for fremtiden. Budsjettet handler f.eks. om hvor store inntekter og kostnader bedriften blir påført i løpet av de kommende månedene. For å spå riktig, må bedriften kartlegge faktorer som påvirker situasjonen, og vurdere hvordan de påvirker de fremtidige inntektene og kostnadene. Eksempler på slike faktorer er hvordan prisutviklingen kommer til å bli, hvordan konkurransesituasjonen utvikler seg, hvordan behovet for våre produkter utvikler seg, osv. Det vil si at vi analyserer viktige arbeidsbetingelser for virksomheten vår (se kapittel 3).

Dette kapitlet dekker deler av kompetansemål 3.1: «eleven skal kunne bruke digitale redskaper i økonomi, sentrale administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner», og kompetansemål 3.3: «eleven skal kunne lage resultat- og likviditetsbudsjetter med nødvendige periodiseringer»

Praksisoppgave 22

De fleste beslutningene som en bedrift tar, får konsekvenser for fremtiden. Eksempler på dette er investeringer i maskiner som vi skal bruke i 5–10 år og ansettelser av flere medarbeidere fordi vi forventer mer salg og mer arbeid. Dette betyr at fremtidsutsiktene er meget viktige for bedriftene, og jo mer de kan finne ut om fremtiden, desto lettere er det å ta riktige beslutninger i dag.

Gjennom budsjetter analyserer vi fremtiden og setter opp forventede inntekter og kostnader og forventede innbetalinger og utbetalinger. Budsjettene er forventninger til fremtiden og danner ofte grunnlaget for aktiviteter og beslutninger. Å ha realistiske forventninger er derfor av stor betydning for bedriften.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift som du kjenner, og sett opp begrunnet resultatbudsjett og likviditetsbudsjett for bedriften.

	August	September	Oktober	November
Kontantsalg	30 000	60 000	65 000	70 000
Kreditsalg	2 400	4 200	6 000	7 200
Sum	32 400	64 200	71 000	77 200

Betingelsene fra leverandørene er kontant minus 2 % rabatt. Gladkos har god økonomi og betaler kontant for å få rabatten. Bedriften regner med en avanse på 45 %. Tabellen nedenfor viser solgte varers inntakskost. Andre opplysninger i likviditetsbudsjettet:

	August	September	Oktober	November
Salgsinntekt	32 400	64 200	71 000	77 200
Kreditsalg	$\frac{32\,400 \cdot 100}{145}$	$\frac{64\,200 \cdot 100}{145}$	$\frac{71\,000 \cdot 100}{145}$	$\frac{77\,200 \cdot 100}{145}$
Solgte varers inntakskost	22 345	44 276	48 966	53 241

- Pengebeholdningen 1. september er på kr 20 000
- Husleie betales hver måned med kr 1 500
- Lønn per måned beregnes til kr 10 000
- Strøm betales hvert kvartal. Strømregningen er på kr 5 000 og betales i september
- Telefon betales hver måned, og regningen antas å være på kr 700
- Andre administrasjonskostnader regner vi til kr 300, som betales fortløpende hver måned.

Med bakgrunn i dette setter Gladkos opp dette likviditetsbudsjettet:

Tekst	September	Oktober	November	Sum
Innbetalinger:				
Kontantsalg	60 000	65 000	70 000	195 000
Innbetalinger fra kreditsalg:				
I august kr 2 400	1 600			1 600
I september kr 4 200	1 400	2 800		4 200
I oktober kr 6 000		2 000	4 000	6 000
I november kr 7 200			2 400	2 400
Sum innbetalinger	63 000	69 800	76 400	209 200
Utbetalinger:				
Utbetalinger til leverandører	44 276	48 966	53 241	146 483
Lønnsutbetalinger	10 000	10 000	10 000	30 000
Husleie	1 500	1 500	1 500	4 500
Telefonutgifter	700	700	700	2 100
Strøm	5 000			5 000
Sum utbetalinger	61 476	61 166	65 441	188 083
Innbetalingsoverskudd	1 524	9 434	10 959	21 917
Inngående pengebeholdning	20 000	21 524	30 958	20 000
Utgående pengebeholdning	21 524	30 958	41 917	41 917

Kapittel 20

Regnskap

Mens budsjettet bygger på det vi regner med (venter) vil skje, forteller regnskapet hva som skjer, eller rettere sagt hva som har skjedd.

Regnskapsføring vil si at vi regelmessig registrerer bedriftens økonomiske handlinger i bedriftens regnskap. Dette gir oversikt over de økonomiske virkningene av bedriftens aktiviteter og gir et godt grunnlag for å kontrollere og justere forhold som skaper inntekter, kostnader, eiendeler og gjeld.

Dette kapitlet dekker deler av kompetansemål 3.1: «eleven skal kunne bruke digitale redskaper i økonomi, sentrale administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner», og kompetansemål 3.4: «eleven skal kunne føre regnskap, fakturere og beregne lønnskostnader».

Praksisoppgave 23

Regnskapsføring er et viktig og lovbestemt arbeid som skal utføres i alle bedrifter. Regnskapet er et nyttig hjelpemiddel for mange. Bedriftseiere følger med i regnskapet for å få kontinuerlig oversikt over den økonomiske utviklingen i bedriften sin. Långivere følger med for å vurdere den økonomiske sikkerheten til bedrifter som skylder dem penger, og myndighetene bruker deler av regnskapet som grunnlag for å beregne skatt som bedrifter skal betale.

Oppdrag

Ta utgangspunkt i en bedrift du kjenner, og før regnskapet for en periode. Praksisoppgaven kan også gjennomføres ved å bruke prosessen for forespørsler og tilbud.

kontinuerlig
= fortsatt, fortløpende,
uavbrutt

Forslag til arbeidsmåte

1 Vurder hvilke oppgaver som skal utføres for å løse oppdraget. Her er det viktig at du velger opplegg for føringen. Skal det føres i egen bedrift, en simulert bedrift eller en ekstern bedrift? Skal du bruke forespørsler og tilbud o.l.?

Tekst	Bank-innskudd		Kontanter		Utstyr PC		Gjeld		Egenkapital		Kursinntekt		Markedsføring		Lønn		Reparasjoner		Leie av lokale		
	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	
Inngående balanse	5000		1000		5000		2000			9000											
Posteringer i september	17000	5100	19000	18500			2000				00	19000	2100	00	500	00	1000	00	00	1000	00
Råbalanse	22000	5100	20000	18500	5000	00	2000	2000	0	9000	00	19000	2100	00	500	00	1000	00	1000	00	1000
Til resultatkonto											19000			2100		500		1000			1000
Til balansekonto		16900		1500		5000			9000												
Sum	22000	22000	20000	20000	5000	5000	2000	2000	9000	9000	19000	19000	2100	2100	500	500	1000	1000	1000	1000	1000

Vi oppretter egne linjer/rader for kontoer som skal avsluttes mot resultatkontoen, og hva som skal avsluttes mot balanse. Her er de viktig å skille mellom hva som er inntekter og kostnader og hva som er eiendeler og egenkapital og gjeld. Forskjellen på debet og kredit overføres til henholdsvis resultatkonto og balansekonto

Kapittel 22

Avvik mellom budsjett og regnskap

Forskjellen mellom de inntektene og kostnadene vi hadde regnet med (budsjettet), og de inntektene og kostnadene vi faktisk får (regnskapet), forteller om avvik mellom budsjett og regnskap. Et stort avvik kan føre til mange negative konsekvenser for bedriften, fordi det er budsjettet som i høy grad styrer bedriftens handlinger. Budsjettet er jo det vi antar vil skje i fremtiden. Venter vi for eksempel stor salgsøkning, kan det føre til investeringer i nye maskiner, ansettelse av flere medarbeidere o.l. Dette skaper kostnader som må dekkes inn gjennom det salget som er budsjettet. Å utarbeide realistiske og riktige budsjetter er derfor en viktig oppgave for bedriften. Budsjettkontroll er et viktig hjelpemiddel når vi skal bli flinkere til dette.

Dette kapitlet dekker deler av kompetansemål 3.1 «eleven skal kunne bruke digitale redskaper i økonomi, sentrale administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner», og kompetansemål 3.5: «eleven skal kunne bruke avvik mellom budsjett og regnskap som styringsredskap og beslutningsgrunnlag for drift og investering»

Praksisoppgave 25

Aktiviteter som settes i gang i en bedrift, er ofte en konsekvens bedriftens økonomiske forventninger eller budsjetter. Regnskapet forteller om de virkelige inntektene, kostnadene og økonomiske faktorer. Dersom avstanden mellom budsjetterte inntekter og kostnader er forskjellig fra de virkelige tallene, må bedriften gå i gang med aktiviteter for å skape samsvar mellom det vi antar vil skje, og det som skjer. Budsjettkontroll vil dermed gi et godt beslutningsgrunnlag for drift og investering i virksomheten.

Oppdrag

Gjennomfør budsjettkontroll i en bedrift du kjenner, og foreslå begrunnede aktiviteter innenfor drift og investering.

Stikkord

- A**
administrasjon og ledelse 325
administrative arbeidsprosesser og kontorfunksjoner 327, 328
administrative oppgaver 327
administrative sikringstiltak 193
adopsjonsprosessen 135
akkord 292
aktiviteter, intern markedsføring 97
akuttstusjoner 214
alarmstasjonstjenester 203
alarmsystemer 224
allergisk sjokk 238
allmenntikk 197
AMK 230
anbud 261
ansettelsesprosessen 341-347
antivirusprogram 226
arbeidsbetingelser 29
arbeidsdeling 393, 394
arbeidsgiveravgift 291, 294
arbeidsmiljø 169, 334
arbeidsmiljøloven 348
arbeidsprosess, endring av
  bedriftskultur 385-389
arbeidsprosess, risikoanalyse 190
arkivering 338-339
arrangere møter 335
atferdsprosess, institusjons-
  markedet 32
atferdsprosess, forbruker-
  markedet 21
autoritær leder 399
avanse 244, 248
avledet etterspørsel 26
avvik budsjett og regnskap 318,
  319
avviksanalyse 52
- B**
balansekontoer 285
bedriftskultur 377, 378, 381
bedriftskultur, elementer 381-385
bedriftskunder 29
bedriftsmarkedet 26
bedriftsmarkedet,
  atferdsprosess 28
bedriftsvaremarkedet, segmente-
  ringskriterier 34
bedømming 23
behovsregistrering 21
behovsteorier 16
beliggenhet 142
belysning 170
beredkapsplaner 194, 195
beregne skatt 293
- beskrive trusselbilde 159-162
besluttere 27
bidragsmetoden 250
blødninger 234-236
bonus 258
branninstruks 183, 184
brannmur 226
brannskader 235-237
brannslukningsmåte 185
brannvern 178, 180
brannøvinger 184
brannårsaker 180, 181
bransjekunnskap 138
bransjeregler for
  vaktelskaper 205
brukere 27
budsjettavvik 318
budsjettering 268, 269
budsjettkontroll 319
- D**
dagligvarer 23
datainnsamling 166
Datatilsynet 222
dekningsbidrag 250, 252
dekningsgrad 250
delprogram 87
demografiske kriterier 33
demokratisk leder 399
detaljstorganiserte kjeder 101
diffusjonsteorien 135, 136
direkte distribusjon 77
direkte kostnader 244
direkte salg 112, 114
distribusjonsstrategi 76
distributører/forhandlere 67
dokumentasjonssikkerhet 224
dokumenter i tilbuds-
  prosessen 261
- E**
EFU 124
egenkapitalkonto 285
egenkapitalrentabilitet 310
eiendelskontoer 285
eksempel på HMS-program 176
eksklusiv distribusjon 78
ekspedisjonsgebyr 259
ekstern markedsføring 83, 84, 85
eksterne arbeidsbetingelser 65,
  407
emosjonell førstehjelp 238, 239
epileptisk anfall 237
ergonomiske forhold 170
etikk 197, 198
etiske regelverk 200
- etiske retningslinjer 139, 200
etternølere 138
etterspørselsorienterte priser 76
- F**
faktiske forbrukere 17
fasade 142
fast lønn 291
faste kostnader 250
fastsette markedsmål 69
feltundersøkelser 160
ferieloven 348
ferielønn 291
feriepenger 293
filialforetak 100
finansiering 112, 316
finansieringsberegninger 307
flyplassvakthold 203
folks holdning 157
forandre bedriftskulturen 385
forbrukere 17
forbrukerforståelse 17, 18
forbrukerkunnskap 135
forbrukermarkedet 19
forhandlinger 119, 120, 128
forhandlingssituasjoner 129
fortjeneste 244
Forvaltningsloven 408
franchising 100
frivillige kjeder 101
funksjonell organisasjon 394
funksjonsrabatt 258
fysisk arbeidsmiljø 170
fysisk håndtering av
  produkter 109
fysisk sikkerhet 224
fysiske belastninger 170
fysiske sikringstiltak 192
føre utgående balanse 298
førstehjelp 228, 229, 231
- G**
gjeldskonto 285
gjenkjøp 127
gjennomføring - markedsplan 81
gjennomføring, forhandlinger
  130-133
gjennomsnitt 309
god bedriftskultur 385
grossistorganiserte kjeder 101
grunner til samarbeid 102
- H**
handelsformer 112
handlingsprogram 80, 81
helseskadelige stoffer 170

- hjemkjøp 116
 hjertekompresjon 233
 HMS 168, 169
 hovedavtalen 348
 hovedfunksjoner 327
 hovedleveranse 39
 hovedmål, salg 103
 hundetjeneste 202
 hygienefaktorer 360
- I
- IB pengebeholdning 277
 identifikasjonsdata 114
 idéproduksjonsfase 48-50
 IKT i salgssituasjoner 134
 IKT-redskaper, bruk av 225
 indirekte betjening 111
 indirekte distribusjon 77
 indirekte kostnader 244
 indirekte salg 116
 indre salgsmiljø 140, 141
 informasjonsbearbeiding 166
 informasjonsbehov 161
 informasjonsdata 114
 informasjonskilder 21, 161
 innbetalinger 277
 innbetalingsoverskudd 277
 innhold, beredskapsplan 195, 196
 innkommende post 337
 innovatører 136
 innsamlingsmetode 162
 innsatsfaktorer i tjeneste-
 produksjonen 91
 inntektskontoer 284
 institusjonsmarkedet 31
 institusjonsmarkedet, segmente-
 ringskriterier 34
 institusjonsvarer 30
 interaktiv markedsføring 83, 84,
 85, 91
 intern markedsføring 83, 84,
 86, 96
 intern post 337
 interne arbeidsbetingelser 62
 interne forhold 409
 internkontroll 168, 169, 171
 internkontroll, personopplys-
 ninger 221
 internservice 340
 introduksjonsfase 46
 investeringer 322
 investeringskalkyler 323
- J
- jobbintervju 345-346
- K
- kampanjerabatt 258
 karismatisk leder 400
 kjerneprodukt 41
 kjøp 22
 kjøpere 27
 kjøperorienterte kilder 21
 kjøpsatferd 23
 kjøpsatferd, forbruker-
 markedet 20
 klagebehandling 208
 klagebehandlingsprosessen
 209-212
 kommando, skadested 229, 230
 Kommuneloven 408
 kommunikasjonsoppgaver 397
 kompetanse 401
 kompetansekartlegging 355
 kompetansemål 12-13
 konfigurasjonskontroll 224
 konflikt 206, 207
 konfliktløsning 206, 207
 konfliktløsningsprosess 212-216
 konkret produkt 41
 konkurranse 158
 konkurransemidler 73
 konkurrenter 66
 konkurrentorienterte priser 76
 konsekvensanalyse, skala 191
 kontantrabatt 258
 konto for egenkapital og gjeld 285
 kontroll markedsplan 82
 kontrolloppgaver 396
 kontrolltjenester 203
 korrespondanse 340
 kostnader 244
 kostnadskontoer 284
 kostnadsorienterte priser 76
 krampeanfallet 237
 krav til god leder 402-404
 krav til vaktsselskap og vektere
 204
 kreditnota 261
 krenkelser av personvernet 223
 kriminalitet 156
 kulturelle forhold 24
 kulturelle uttrykksformer 379
 kulturforståelse og bedriftskultur
 377, 378
 kundeopplevelse 54
 kunderegister 115
 kurs 357
 kvalitetssikre personalopplys-
 ninger 217, 218
 kvalitetssikring 219
 kvalitetssikring av verdikjeden
 368
 kvantumsrabatt 258
- L
- lagledende leder 400
 lagringsfunksjon 110
 lansering 49
 la-skuleleder 399
 ledelse 325, 390, 391
 ledelsens oppgaver 391
 lederatferd 359, 398
 lederbud 404
 ledere i ulike organisasjoner 407
 lederes menneskesyn 406
 ledernivåer 392
 lederoppgaver 404, 405
 lederstiler 402
 ledertyper 399-400, 404-405
- leverandører 66
 likviditet 313
 likviditetsberegninger 307
 likviditetsbudsjett 276, 277
 likviditetsgrad 1 og 2 314-315
 linjeorganisasjon 394
 linje-stab-organisasjon 3954
 livreddende førstehjelp 232, 233
 livsstilskriterier 34
 lojalitet 139
 lov om sosiale tjenester 408
 lov om vaktsselskap 204
 lover i HMS-arbeidet 172
 læreverkets oppbygning, tabell 11
 lønn 291
- M
- makrosystemet 43
 manuell betjening 111
 markedet 66
 markedsaktiviteter 20
 markedsforståelse 17, 18
 markedsføring 15, 63
 markedsplan 60, 61
 markedsstrategi 70, 81
 Maslow 16
 massedistribusjon 78
 medarbeiderorientert leder 400
 medarbeidersamtaler 358
 mennesketyper 123
 mersalg 126
 merverdiavgift 244, 295
 mikrosystemet 43
 miljøtrussel 158
 minimumspris 251, 255
 mobil tjeneste 203
 modnings- og metningsfase 46
 motivasjonstiltak 360
 munn-til-munn-metoden 234
- N
- netthandel 116
 nettolønn 293
 nettsvindel 156
 nullpunkt 251, 252
 nødtelefon 230
 nøytrale kilder 21
- O
- observasjonsskjema, brann-
 årsaker 182
 offentlig virksomhet 407
 Offentlighetsloven 408
 områdevakt 203
 oppfølging, salg 127
 oppgaveorientert leder 400
 opplæring 357
 oppsett, likviditetsbudsjett 280
 organisasjonskart 394
 organisasjonsutvikling 362-364
 organiseringsoppgaver 393
- P
- periodisering (likviditetsbud-
 sjettet) 277-279

- personaladministrative oppgaver 331
 personalforvaltning 332
 personalledelse, oppgaver i 397
 personalopplysninger 217,218
 personalpolitikk 359
 personalressurser 62
 personalrutiner 332-333
 personalutvikling 350, 353
 personalutviklingsprosess 354
 personlige forhold 25
 personlige serviceelementer 39
 personlighet, ledere 405
 personopplysninger, behandling av 219-221
 personopplysningsloven 221
 plakater, utforming 143
 planleggingsoppgaver 392
 plassering av varer 147-149
 PLS 46
 plikter i ansettelsesforhold 348
 politiske forhold 65
 Porters teori 365
 portvakter 27
 postbehandling 337
 postering, lønn og skatt 294
 postering, merverdiavgift 297
 posteringer i regnskapet 287-289
 postordrehandel 116
 potensielle forbrukere 17
 prestasjonslønn 292
 primærundersøkelser 162
 prisberegning 252
 prisdifferensiering 256-257
 prisendringer 256
 prisendringer, konsekvenser 262-266
 prissetting 242, 243
 prisstrategi 75
 privat virksomhet 407
 produksjonsvarer 30
 produktets livssyklus 46
 produktforståelse 36, 38
 produktideen 39
 produktkunnskap 137, 138
 produktstrategi 73
 produkttilbud 63
 produktutvikling 36, 38, 42, 47
 produktutvikling, tjeneste 50
 profil 63, 105, 106
 profilering 105
 profilerings typer 107
 prosjektorganisasjon 395
 provisjon 292
 psykografiske kriterier 34
 psykologiske prissetting 247
 psykologiske forhold 25
 psykologiske jobbkrav 361
 psykososialt arbeidsmiljø 171
 pulverapparat 186, 187
 påslag 244
 påslagsfaktor 249
 påslagsmetoden 248
 påvirkere 27
- påvirkingsstrategi 79
- R**
 rabatter 258
 rapportering 166
 rasjonelle egenskaper 22
 reaksjoner på prisendringer 266-267
 regnskap 283, 284
 regnskapsanalyse 307, 308
 regnskapsarbeid 285
 regnskapsavvik 318
 regnskapsføring 287
 rekruttere 342
 relasjonsmarkedsføring 113
 rentabilitet 308
 rentabilitetsberegninger 307
 resepsjonstjeneste 203, 336
 respekt 139
 resultatbudsjett 270-273
 resultatkonto 284
 rettigheter (ansettelsesforhold) 348
 rettsvesenets reaksjon 157
 risiko 189
 risikoanalyse 188, 189
 risikoevalueringsskjema 192, 193
 risikoformel 190
 risikofunksjonen 112
 rusmisbruk 156
- S**
 saksbehandling 334
 salgs- og handelsformer 108, 109
 salgs- og skjenkekontroll 203
 salgssarbeid 103
 salgssinntekt 244
 salgsspris 244
 salgssamtale 119, 120
 samarbeid 371, 372
 samarbeidsformer 99, 100
 samarbeidsklime 375
 samarbeidspartnere 67
 samarbeidsprosess 374
 samfunnsutviklingen 157
 samhandlingsmarkedsføring 91
 sanksjoner 379, 380
 sannhetens øyeblikk 22
 segmentbeskrivelse 71
 segmentering 32
 segmenteringskriterier 33
 sekundærundersøkelser 162
 selektiv distribusjon 78
 selgerorienterte kilder 21
 selvbetjening 111
 selvkost 244
 selvkostkalkyle 246
 selvkostmetoden 243, 244
 selvvalgsbetjening 111
 sen majoritet 137
 sentertjeneste 202
 sentralbordtjenester 203
 serviceelementer 39, 45
- servicekvalitet 53
 servicemedarbeiderens rolle 92
 serviceproduksjon 54-58
 sesongrabatt 259
 sikkerhet 151
 sikkerhet, IKT 226
 sikkerhetsmargin 251, 253
 sikkerhetstiltak 192, 223
 sikring, skadested 231
 sirkulasjonssvikt 234
 situasjonsanalyse 61, 87
 situasjonsbetinget ledelse 398, 400
 sjokkfase 239-240
 skatt 293
 skattetrekk 291, 292
 skjulte konflikter 212
 skrivebordsundersøkelser 160
 slukke branntilløp 185
 SOFT-analyse 67-68
 sortimentsbredde 74
 sortimentsdybde 74
 sosiale forhold 24
 sosialisering 379, 380
 spesialvarer 24
 spørreskjema 163-165
 stabilt sideleie 234
 stasjonær tjeneste 202
 stillingsannonse 344
 stillingsbeskrivelse 344
 stillingsutlysning 345
 strategiske oppgaver 327
 støtteapparat 91
 støttfunksjoner 327
 støy 170
 sykehusvekter 203
 symbolske egenskaper 22
 søknader 345
- T**
 ta ansvar for skadested 229
 tariffavtaler 348
 taushetserklæring 223
 tekniske serviceelementer 39
 tekniske sikringstiltak 192
 teknologi 63
 teknologisk utvikling 45
 teknologiske forhold 65
 telefonregler 336
 telefonsalg 117
 tellesentraltjenester 203
 temperatur 170
 terrortrussel 158
 testsalg 49
 ti lederbud 404
 tidlig majoritet 137
 tidlige brukere 136
 tidligorderabatt 259
 tilbakegangsfase 47
 tilbud, utarbeide 259-260
 tilgang til informasjonssystem 224
 tilleggsleveranse 39
 tips til forhandlinger 133
 tjenester 36

total kapitalrentabilitet 312
transportfunksjon 110
trender 43
trivselsfaktorer 360
trusselbildet 154, 155

U

uautorisert tilgang 226
UB pengebeholdning 277
usikker leder 399
utbetalinger 277
utforming av HMS-system
173-177
utforming av måleinstrument 163
utgående balanse, regnskaper 298
utgående post 338
utvalgsvarer 23
utvidet produkt 41
utviklingsoppgaver 327
utøvende sikkerhetsarbeid
197, 198

V

vaktvirksomhet 202
valg av argumenter 79
- distribusjonsledd 78
- distribusjonsomfang 78
- emballasje 74
- kommunikasjonsform 79
- kvalitetsnivå 73
- medier 80
- merke 74
- prisdifferensiering 76
- priser 76
- prisnivå 75
- produktutvikling 75
- rabattpolitikk 76
- sortiment 73
vannslange 186
varekjøp 290
varer 36, 41
varesalg 290
vareutstilling 147
variable kostnader 250
varsling på skadested 230
vekstfase 46
verdikjeden 365-370
verditransport 202
vindusutstilling 144-147

Y

yrkesetikk 197
ytre salgsmiljø 140, 141

Ø

økonomi 64, 241
økonomiske forhold 65
økonomiske oppgaver 329

Å

å lykkes i en salgssituasjon 135
åpne konflikter 212
åpning av regnskap 286
årsaksanalyse 53
årsavslutning 299-305